

לעבור עבירה כדי להרבות שלום

וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים: (במדבר ה, כג)

(חולין קמא, א) גדול שלום שבין איש לאשתו, שהרי אמרה תורה שמו של הקדוש ברוך הוא שנכתב בקדושה ימחה על המים.

מחיקת ה' להצלת כל העולם

מלבד מה שהתירה התורה למחות את שם ה' בשביל השקאת סוטה, מצינו בעוד מקום בחז"ל שהתירו מחיקת השם לצורך, דאמרינן במכות (יא, א) שבשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא בעא למישטפא לעלמא, אמר מהו לכתוב שם אחספא ומישדא בתהומא דליקו אדוכתיה, ליכא דאמר ליה מידי, אמר כל היודע דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו. נשא אחיתופל ק"ו בעצמו, אמר ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה התורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לכל העולם כולו לא כל שכן, א"ל שרי, כתב שם אחספא שדי אתהומא נחת וקם אדוכתיה.

פיקו"נ

ותמהו המפרשים מה כל הדיון האם מותר למחוק שם ה' הרי שמה היה פיקו"נ, וקי"ל שכה"ת נדחית בשביל פיקו"נ.

ותי' בספר עינים למשפט שמחיקת השם ישנו משום חילול ה', ופיקו"נ אינו דוחה חילול ה'. ועי"ש שמפרש בשני דרכים מה נלמד מהק"ו, או שמשום דגדול השלום אפשר גם למחוק השם, או משום שאין כאן חילול ה' הואיל והמחיקה היא לצורך הצלה. וכתב שיהיה נ"מ בין המהלכים היכא שגוי מאיים על יהודי שאם לא מחוק את השם יהרגהו, שלפי המהלך הראשון מותר, ואילו לפי מהלך השני אסור, דכאן הרי יש חילול ה'.

רפואה סגולית

עוד כתב שיש שרצו להוכיח משם כדברי הרמב"ם (פיהמ"ש פ"ח דיומא) שאין רפואה סגולית דוחה שבת, ומה"ט הוצרכו להק"ו ולא היה פשוט שפיקו"נ דוחה כה"ת, דהצלה ע"י כתיבת השם על החרס דומה לרפואה סגולית. ולדבריו ליכא ראייה דמטעם חילול השם היה מסתפק. עוד כתב שהטעם שרפואה סגולית אינו דוחה שבת הוא משום שאינו ברור דהוי רפואה, אבל כאן היה ברור.

גרם מחיקת השם

עוד הק' העינים למשפט שלכאורה אין כאן אלא גרם מחיקת השם, ותניא (שבת קכ, ב) הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו, הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת, נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטובל, רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף. ואמרינן הטעם דאמר קרא "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם" - עשייה הוא דאסור גרמא שרי. וכן פסק הרמב"ם (יסודי התורה ו, ו) וז"ל כלי שהיה שם כתוב עליו קוצץ את מקום השם וגונזו, ואפילו היה השם חקוק בכלי מתכות או בכלי זכוכית והתיך הכלי הרי זה לוקה אלא חותך את מקומו וגונזו, וכן אם היה שם כתוב על בשרו הרי זה לא ירחץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת, נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליו גמי וטובל ואם לא מצא גמי מסבב בבגדיו ולא יהדק כדי שלא יחוץ שלא אמרו לכרוך עליו אלא מפני שאסור לעמוד בפני השם כשהוא ערום.

שימוש בשם ה'

ועי"ש שתמה על מש"כ רב האי גאון [הובא באוצר הגאונים (חגיגה דף יד) בחלק התשובות] שהוכיח ממעשה דאחיטופל שאסור להשתמש בשם אלא בעבור דבר גדול. וקשה הרי משמע שהבעיה היה מצד מחיקת השם, ותי' העינים למשפט דאולי ס"ל לרה"ג שמטעם מחיקת השם אין בעיה שאין כאן אלא גרמא, וע"כ ס"ל שהנידון היה מטעם שימוש בשם ה'.

נשבע לגרש אשתו

בש"ת הרשב"א (ח"א סי' תתנד) נשאל על מה שכתוב בהלכות גדולות שהנשבע לגרש אשתו לוקה על שבועתו ויקיים את אשתו. והשיב הרשב"א דלא סבירא לן הכי, ודברים בטלים הם ואין לחוש עליו, אלא חייב לקיים את שבועתו ולגרש את אשתו ולא יחלל שם שמים בפרהסיא, ואין בדבר זה לשום שלום בין איש לאשתו. והק' הרשב"א הרי גבי סוטה כתיב ומחק, דלשום שלום בין איש לאשתו אמרה תורה "שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים", הא לא קשיא דהתם להוציא מידי ספק ומידי איסורא, אבל הכא מילתא אמר רחמנא (שמות כ) "לא תשא", ואומר "כי לא ינקה", הילכך יוציא ויתן כתובה ואין בו משום לעשות שלום בין איש לאשתו.

מחיקת השם לצורך

בש"ת הרמ"א (סימן ק) הק' השואל על הרשב"א א"כ איך למד אחיתופל ק"ו מזה לזרוק השם על התהום, דשאני הכא דבא להוציא מידי ספק וכו' משא"כ גבי תהום. ואם יועיל טעמא שהיה לצורך כל העולם, מ"מ לא נלמד זה מק"ו. והשיב הרמ"א שבאמת קשה על הרשב"א מאי קאמר דהתם בא להוציא מידי ספק ומידי איסורא, דמ"מ למה לא צותה התורה שיגרש כל אדם את אשתו הסוטה ולא יבוא אח"כ עליה, ומאיזה איסור בא להוציא שצותה התורה למחות את שם הקדוש. אלא ה"ק מאחר שבא להוציא מידי ספק ומידי איסורא אין זה בכלל איסור מחיקת השם, שאנו לומדים ממה שכתב "ואבדתם את שמם לא תעשה כן לה' אלקיכם", ולכן אינו אסור רק כשעושים דרך מחיקה ודרך אבידה להשם, אבל כשאנו עושין זה לשום צורך ותיקון שרי. הלא ידוע לך מהלכות כתיבת ס"ת ותפילין אם נפל טפת דיו על השם דמותר למחקו כדי לתקנו, וה"ה בכאן. וא"כ למד אחיתופל ק"ו יפה, מה לצורך תיקון קטן לא מקרי מחיקה ושרי, לצורך תקון כל העולם לא כ"ש. ולכן קאמר רה"ג (הרשב"א) שאין ללמוד איסור שבועת שוא מענין מחיקת השם, דמאחר שבא להוציא מידי ספק וכו' לא עוברין שום עבירה כי זהו תיקון, משא"כ בענין שבועת שוא.

שלא כדרך השחתה

מה שנקט הרמ"א כדבר פשוט שאין איסור מחיקת השם שלא כדרך השחתה, אין זה כ"כ פשוט, דיעויין בב"י (יו"ד סימן רעו) שמביא מחלוקת בזה, שהתרה"ד (סימן ע"א) כתב שס"ת דכרעיה דה"א וקו"ף שנדבקו פסולה היא אפילו בדיעבד עד שיתקן. ובסימן ע"ב דן שמותר לתקן ההיה"ן שבשמות הקודש מההיא דהגהות מיימון בספר המדע (יסה"ת פ"ו אות ב) דאם נפל דיו מותר למחקו דאינו מתכוין רק לתקן. אך כתב דלא בריר לן דאפשר דהתם איירי דנטשטש האות אבל כאן אינו מחוסר רק דקדוק א', או נימא איפכא דהכא אין צריך למחוק רק הרגל שהוא נכתב בטעות ובגוף האות שנכתב בדין אין צריך ליגע. אח"כ מביא הב"י מהר"י אסכנדרני (טור או"ח סימן ל"ב) שמי שנתכוין לכתוב השם ונדבקה לו רגל שמאלית של ה"א ראשונה שבשם בן ד' בגגה בענין שניכר לכל שהיא ח"ת, ודאי יכול הוא לגרור רגל החי"ת שנעשה בפיסול ואין זה עובר משום הא דתניא (מסכת סופרים פ"ה ה"ו - ז) המוחק אות אחת מן השם עובר בל"ת, אבל אם נשפכה דיו על השם מותר למוחקו שלא היתה כוונתו אלא לתקן. הרי נתבאר מברייטא זו שאם נפסדה צורת אות מאותיות השם ע"י שפיכת דיו שיכול למוחקה, וכ"ש זו שנעשית בתחלה בפיסול. ולא זו בלבד אלא אפילו נדבק לו בכהאי גוונא ה"א אחרונה שבשם ונעשית ח"ת עם היות שנתקדש השם בחציו הראשון שיכול לגררה ולתקנה.

אמנם כתב הב"י דאכתי איכא למיבעי היכא דחד ה"א מאותיות השם לא תלי כרעיה כדקא יאות כגון דדביק בגגיה כחוט השערה, וכולי עלמא קרו ליה ה"א, היכי ליעביד דאי גריר לההוא דבק ה"ל חק תוכות, ואי מנח ליה הכי הא אמרינן בהקומץ (כט, ב) מ"ט תליא כרעיה דה"א. וכתב להביא ראיה שהמוחק מקצת אות עד שהוציא מתמונתה הראשונה ועשאה אות אחרת נקרא מגיה וכאילו מחק כל אות ראשונה, והוא הדין למוחק רגל ה"א כולה עד ששבה להיות דל"ת, שזה נקרא מוחק אות א' מן השם וחייב משעת מחיקה, ומאחר שנתחייב מאי נפקא מינה במה שמתקן אח"כ, ולא דמי לטיפת דיו שנפלה על השם או מקצתו דאמרינן לעיל שיכול למחוק ולתקן דהתם בטלה צורת האות, וע"כ יכול לגררה אבל הכא כל העולם קורין אותה ה"א אלא שנפסלה בנגיעתה לגגה.

ולכא למימר דכל מחיקה שהיא לתיקון שריא, דהנותן אבן מהמזבח לא מיחייב אלא בעושה דרך השחתה אבל אם נפגמה שצריך לתקן אחרת במקומה שרי, שכן מצינו בני חשמונאי שנתצו מזבח שבנה עזרא מפני שטימאוהו יונים כדאיתא ביומא, דהתם שאני דא"א לנו בלא מזבח וגם א"א לנו לבנות מזבח במקום אחר במקדש, שמקום המזבח מכוון ביותר כדאיתא ביומא אבל הכא אפשר לגנוז היריעה. וכן הורה הרמב"ם

ז"ל בתשובה על יריעה שנתקלקל בה השם שגנוזים אותה או מחטב את השם כדא"ר יהודה בההיא ברייתא דלעיל (מסכת סופרים פ"ה ה"ב) מחטבו וכותב יהודה אחר עכ"ל.

תיקון שאינו בהשם עצמו

וביותר יש להעיר על הרמ"א שאפילו אם נאמר שאין איסור מחיקת השם אלא דרך השחתה, זה רק כגון בציור שנפל דיו על השם שהתם המחיקה הוי צורך להשם עצמו דבלא"ה הס"ת פסול, א"כ אין זה דרך השחתה אלא דרך תיקון, משא"כ בשביל צורך אחר אולי נאמר דאסור שעצם המחיקה הוי דרך השחתה.

אמנם כדברי הרמ"א מבואר ג"כ במנ"ח (מצוה תלז), שכתב שם שהמוחק את השם שלא בדרך השחתה רק צורך תיקון, ובפרט במקום שהמחיקה עצמה תיקון ע' בב"י סי' רע"ו וע' בס' משנ"ח שהאריך בזה אם עובר בלאו. ובדברי הרמב"ם העיר שלגבי מחיקת השם לא כתב דרך השחתה, וז"ל (יסודי התורה ו, א) כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא לוקה מן התורה, שהרי הוא אומר בעבודת כוכבים ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם, ואילו אח"כ גבי נותן ממזבח ושרף עצי הקדש כ' לשון בדרך השחתה, וז"ל (שם הלכה ז) הסותר אפילו אבן אחת **דרך השחתה** מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה שנאמר בעבודת כוכבים כי את מזבחותרם תתוצון וכתוב לא תעשון כן לה' אלקיכם, וכן השורף עצי הקדש דרך השחתה לוקה שנאמר ואשריהם תשרפון באש וכתוב לא תעשון כן לה' אלהיכם. אבל העיר המנ"ח דכולם נכללים בפסוק אחד ונתצתם וכו' ואשריהם תשרפון וכו' ואבדתם את שמם וכו' לא תעשון כן וכו' א"כ משמע דכולם שווים.

מוסיף המנ"ח דאם נאמר כיון דאינו דרך השחתה אינו עובר, נחא בסוטה שמוחקין כמה שמות כיון דהוא מצוה ועושה לשם מצוה ואינו דרך השחתה אינו עובר כלל.

"שמו שלום"

בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן לד) מביא תשובת הרמ"א (הנ"ל) שהא דמותר למחוק השם בסוטה משום דגדול השלום, שבזה אין איסור כלל שלא אסרה תורה אלא דרך השחתה לא מה שלצורך תיקון. וכתב האבנ"ז דמשמע שה"ה שיותר למצוה דעלמא. אבל הביא דברי מהר"ל בנתיבות עולם (נתיב השלום) וז"ל השי"ת גם כן שמו שלום, [כדכתיב ויקרא שמו ה' שלום, עיין שבת יו"ד חגיגה י"ב סוטה י"א] ולפיכך אמרה תורה שימחה השם על המים כדי לקיים השם שהוא שלום עכ"ל, א"כ כתב האבנ"ז שבשביל מצוה אחרת אין לנו.

עוד הביא ראיה לאסור לסתור אף לצורך מצוה, מהא דע"ז (יג, ב) הקדיש בזמן הזה תעקר משום תקלה, ופריך ולשויה גיסטרא ומשני משום לא תעשון, א"כ רואים שאף לצורך מצוה אסור. וכן מהא דסנהדרין (קיג, א) עיר שיש בה מזוזה אין נעשית עיר הנדחת משום דכתיב לא תעשון, ואף שדוחין הא דסנהדרין משום דהמצוה הוא ההשחתה, אין בתי' זה כדי שביעה, דנהי דהשחתה הוא לגבי נשרף, תיקון הוא לאדם המקיים. (עי' לקמן)

ומסיק האבנ"ז על פי מה שכתב הרמב"ן על התורה (דברים כ, יט) דמותר לעשות מאילן מאכל דיק במלחמה ואין זה השחתה. אך שלא לצורך דיק רק שהגייס מתחבאים באילנות זה נקרא השחתה. ביאור דבריו דכשעושה מהאילן דיק הרי האילן עצמו לתועלת שנעשה דייק, אבל כורתו כדי שלא יתחבאו הגייס אין תועלת באילן, דכ"ש אם לא היה שם אילן כלל לא היו מתחבאים, והשחתה הוא לגבי האילן מאכל ואסור. כמו כן בנידון דידן שהתירה התורה למחוק השם כדי לעשות שלום, הרי השם עצמו לתועלת, ואם לא השם לא היתה נבדקת על כן לא נחשב השחתה לגבי השם. אדרבה זה מעלה להשם שעושה שלום. אבל העושה בהמת קדשים גיסטרא כדי שלא יבואו אנשים לידי תקלה אין הבהמת קודש עושה תיקון כלל, דכל שכן שאם לא היה בהמת קודש שלא יבואו לידי תקלה. א"כ אין כאן תיקון בבהמת קודש רק השחתה. וכן מזוזה שבעיר הנדחת אם לא היה המזוזה כלל בעיר הנדחת היתה המצוה מתקיימת בלעדה, ואין המזוזה גורמת המצוה ע"כ לא הוי תיקון לגבי המזוזה רק דרך השחתה.

אמנם יש לתמוה על האבנ"ז שלכאורה ברמב"ן מבואר שכל תועלת שיש בהשחתת האילנות מותר. וז"ל הרמב"ן (שם) וטעם אותו תשחית וכת - כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה, כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש, כגון שיהיו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו, או נחבאים שם ביער להלחם בכם, או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף.

מחלוקת רמב"ם ורמב"ן בגדר בל תשחית

ונראה שנחלקו בזה הרמב"ם והרמב"ן, שהרמב"ם בספר המצוות (ל"ת נז) כתב וז"ל, שהזהירנו מהשחית באילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבם, הוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה, וכן הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישרוף בגד או ישבור כלי, גם כן עובר משום לא תשחית ולוקה. הרמב"ן בהשגותיו על ספה"מ (מצוות ששכח אותן הרב מ"ע ו) חולק על הרמב"ם וסובר שכל האיסור להשחית האילנות כשנצור על עיר הוא רק כשנצור על עיר לתפשה, שנצטוונו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו אולי נכבוש אותה, אבל בצאתנו על ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב, וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם פירוש כדי להכניע אותם במלחמתם, כל זה מותר, ולא אסרה תורה אלא השחתה בחנם עכ"ל. הנה מבואר ברמב"ן שכל שיש איזה תועלת בהשחתת האילנות, כמו להצר לאנשיה ולהכניע לבם, ג"כ נפיק מכלל בל תשחית, אבל בדברי הרמב"ם מבואר שגם כשמשחית כדי להצר לאנשיה ולהכניע לבם שיש בזה תועלת להכניעם במלחמה, ג"כ אסור מטעם בל תשחית.

ויש לעיין בדעת הרמב"ם, דהנה בהלכות מלכים (פ"ו ה"ח) כתב אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ... כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה, עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שאע"פ שהוא קוצץ ומשחית האילן, מ"מ מאחר שיש בזה תועלת שפיר דמי ואין בזה משום בל תשחית, א"כ כמו כן בקוצץ ומשחית להכניע לב האויב נמי נימא דיחשב תועלת ולא יעבור על בל תשחית. אך צריך לחלק, דבהיא שקוצץ מפני שמזיק האילנות וכו', הרי אין מטרתו כלל לשם השחתה, רק לשם הצלה של אילנות אחרות וכדומה, לכן אין בזה האיסור דבל תשחית, משא"כ בקוצץ אילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה, נהי נמי שיש לו תועלת בהשחתה זו, אבל כל עיקר מטרתו הוא אך לשם השחתה, כי זאת היא לו התועלת במה שמשחית עצה להכניע לבב אנשי העיר, ובזה סובר הרמב"ם דשפיר הוי בכלל האיסור דבל תשחית. ויש להגדיר החילוק בסגנון אחר, דאם מצד עצם המעשה הוי השחתה אפילו אם יש מזה תועלת אסור, ורק אם יש תועלת מצד עצם המעשה אז מודה הרמב"ם.

הרמב"ן חולק וסובר שאפילו בכה"ג לא הוי בכלל האזהרה, כי סו"ס הרי יש לו בזה תועלת, ורק בהשחתה חנם, היינו בלי שום תועלת וסיבה בהא אסרה תורה.

בל תשחית במקום כבוד מלכות

והנה בעבודה זרה (יא, א) איתא שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, עוקרין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי. ובתוס' שם (ד"ה עוקרין) הקשו, וא"ת ואמאי לא פריך והאיכא צער בעלי חיים כדפריך גבי נושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים, דבשלמא משום בל תשחית ליכא, דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה, אלא הוי כמו תכריכין של מאה מנה, אלא צער בעלי חיים איך הותר, ותירצו דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל, ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים עכ"ל. מבואר בדבריהם דמצד בל תשחית כיון דלכבודו של מלך הוא, אין כאן השחתה כלל, ורק מצד צער בעלי חיים הוא דנתקשו דסוף כל סוף הא ודאי איכא צער בע"ח, אע"פ שעושהו לכבודו של מלך, אלא שתירצו דמ"מ אתי כבוד מלך ודחי צער בע"ח.

מיהו עיין בתוס' למס' בבא מציעא (לב, ב ד"ה מדברי שניהם), שג"כ הקשו קושיא זו, דאי צער בע"ח דאורייתא אמאי עוקרין על המלכים, והאיכא צער בע"ח, אך בתירוצם שם מבואר הבנה אחרת, שתירצו דמשום דכבוד מלך ונשיא עדיף כמו בל תשחית דנדחה מפני כבודם כו' ע"ש. הרי בדבריהם אלו מבואר שנקטו שאף מצד בל תשחית שפיר יש כאן השחתה, והיה צריך לעבור על הלאו דבל תשחית, אלא דמהני הסברה דאתי כבוד מלך ודחי בל תשחית, כי היכי דנקטינן הכי לענין צער בע"ח. וצריך לדעת שורש מחלוקתן במה תלי.

ונראה דנחלקו במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דהרי בהך דעוקרין על המלכים נראה שהוא דומה ממש לההיא דקוצץ אילנות כדי להצר לאנשי העיר, שמצד אחד הרי אין זה השחתה בחנם כי אם לתועלת לכבוד המלך, אך מאידך הא סו"ס עיקר מטרתו היא לשם השחתה, כי זהו כבוד המלך לשרוף כלי תשמישו ולעקור סוסו שלא ישתמשו בהם אחר, ולפי זה איכא למימר דהתוס' בעבו"ז סברי כהרמב"ן דכל שלא הוי השחתה בחנם, והיינו שיש איזה תועלת תו לא הוי בכלל בל תשחית, וממילא ה"נ בעוקרין על המלכים הרי שפיר יש לו בזה תועלת, דעביד לכבוד המלך ואיננו השחתה בחנם בעלמא, לכן נקטו

בלשונם "דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה". אבל התוס' בב"מ ס"ל כהרמב"ם שכל שמטרתו הוא לשם השחתה, אזי אע"פ שיש לו בהשחתה תועלת, הרי הוא שפיר בכלל האזהרה, לכן הוצרכו להגיע לסברה של דחיה ודוק.

עשה דוחה ל"ת

עוד כתב המנ"ח שלפי"ז מיושב מה דיש להקשות למה לא לומדים מהא דמוחקים שם השם בשביל השקיית הסוטה שעשה דוחה ל"ת, דלצורך מצוה אינו דרך השחתה ואין כאן איסור.

אך כתב שאפילו נאמר שגם שלא בדרך השחתה עוברים, מ"מ אין להוכיח מכאן דעשה דוחה ל"ת משום דמצותו בכך, ומה"ט כתבו התוס' דא"א ללמוד מיבום שעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת.

עיר הנדחת

והנה לגבי עיר הנדחת תניא (סנהדרין קיג, א) רבי אליעזר אומר כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, שנאמר ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל, והיכא דאיכא מזוזה לא אפשר דכתיב לא תעשון כן לה' אלקיכם, והק' המנ"ח הרי יש כאן מצוה א"כ למה עובר מ"ש מסוטה, ות' דכיון דהכתוב צוה להשחית א"כ אע"ג דהוי מצוה אסור, דעיקר המצוה היא להשחית והו"ל דרך השחתה ואסור.

עשה דוחה ל"ת

הק' הגרע"א (סנהדרין קיג, א) בטעמא דלא תעשון נימא דעשה דושרפת ידחה ל"ת דלא תעשון. עוד הק' על מש"כ רש"י (שם ד"ה דכתיב) ואבדתם את שמם מן המקום ההוא וגו' וסמך ליה לא תעשון כן לה' אלהיכם, ובמזוזה הואיל וכתיב בה אזכרות אי אפשר לשריפה משום קרא דלא תעשון כן, ואנן בעינן שללה וליכא - דהאי שלל שמים הוא, למה הוסיף רש"י מה דלא נזכר בגמ' מטעם דכתיב לא תעשון. ולא עוד אלא שהוספה זו לכאורקה גרעון הוא, דאם מוצא שלל שמים א"כ יכולים לקיים "כל שללה" דהא לא משיירינן מידי מן שללה, וכמו דנכסים אחרים מופקדים בתוכה, או הקדש שמים דאינם מציל כיון דאיתא בכלל שללה. ובמנ"ח (מצוה קמב) ג"כ דן בזה למה פרש"י משום דבעינן שללה וליכא דהאי שלל שמים הוא, הא בפשיטות א"י לשרפה דכתיב לא תעשון, ות' שהיה קשה לרש"י אמאי א"י לשרוף מלאו דלא תעשון ניתי עשה דשרפת עיה"נ ולידחי ל"ת כדקי"ל בכל מקום דעדל"ת, ע"כ שיכל רש"י את ידיו כיון דא"י לשרוף מחמת הלאו ה"ל שלל שמים ואינו בשרפה כלל.

הוצאת שם רע להשקיט מחלוקת

אמנם לכאורה דברי הרמ"א סתרי אהדדי, דבשו"ת הרמ"א (סי' יא) דן על מקרה של מחלוקת אדירה שהיה שם אודות אלו שירדו לחייו של אחד שנהג מילי דחסידות. וכדי להשקיט הריב רצו להוציא שם רע על אלו שהדליקו אש המחלוקת. וכ' שם הרמ"א שההיתר לשנות מפני השלום מבוסס על מה שמצינו בסוטה ששם ה' נמחק כדי להרבות שלום בין איש לאשתו, כ"ש שמותר לשקר. ומביא הגמ' (הנ"ל) שאחיתופל התיר לכתוב שם ה' על חרס כדי לסתום מי התהום שהיו עולים והיה חשש שישטפו העולם, ודן ק"ו ממחיקת ה' שהתירו בשביל הסוטה. א"כ גם מוציא שם רע מותר כדי להרבות שלום מאותו ק"ו, שאם מחיקת השם מותר בשביל להרבות שלום ק"ו לשאר עבירות.

עוד טוען שם דבר נפלא שבסוטה עצמה רואין שמותר להוציא שם רע בשביל שלום. שהרי איתא בסוטה שאומרים לה דברים שאינה ראויה לשומעם, שראובן חטא ועשה תשובה. וק' הרי חז"ל אומרים "האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" א"כ למה מותר להוציא לעז על ראובן, אלא ע"כ שבשביל שלום מותר גם הוצאת שם רע.

וכעין זה דן בספר חשוקי חמד (מכות יא, א) בתלמיד מצוין ויר"ש שאחיו מציק לו ויורד לחייו. ורבו רוצה לדבר רעות על המציק בפני אביהם כדי להציל העשוק מיד עושקו, ואין לרב דרך כי אם להמציא המצאה של שקר ולומר להאבא שבנך אמר שיגנוב כספים ממך, כדי לשכור אנשי דלא מעלי שיפגעו באחיו, ואז ינקוט בפעולות נגד בנו שלא ירע באחיו, אך הרב מסופק האם מותר לו להמציא שקר כדי להצילו. והביא הגר"י זילברשטיין שליט"א תשובות הרמ"א (הנ"ל) שמותר להוציא שם רע על אחד, כדי להשקיט בזה מריבה שנפלה בין הציבור ולעשות שלום, דעשיית שלום דוחה הלאו דמוציא שם רע, שהרי מבואר כאן בגמרא דעשיית שלום דוחה את הלאו של מחיקת השם. אכן כתב לעיין במש"כ בחשוקי חמד עמ"ס סוכה (שם) דיש כמה קושיות על דברי הרמ"א, ולמעשה קשה להתיר לעבור איסורים כדי להשכין שלום.

לשה"ר על בעל מחלוקת

אולם בנ"ד הדבר קל יותר, מפני שמספר על בעל המחלוקת עצמו, ונאמר בירושלמי בפאה (ד, ב) מותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת דכתיב (מלכים א, א, יב) "ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך", ובגליון הש"ס שם ביאר הטעם שההיתר היה כדי להשקיט את המחלוקת, וכן נפסק להלכה בספר חפץ חיים (לה"ר כלל ח ס"ח) ובבאר מים חיים (ס"ק יז ובהגה שם).

והנה היפה מראה על הירושלמי כתב דהלשון הרע היינו מה שכתוב שאמרו יחי המלך אדוניהו (מלכים א, כה) עם שלא נזכר זה בגוף המעשה, כנראה דנתן הנביא המציא זאת, כדי שיקצוף דוד ויתחזק לבטל מחשבתו. כי בשאר הדברים שהגיד ליכא לשון הרע רק סיפור מה שהיה וכו' מאחר שבפרסום עשה וכל מילתא דמיתאמרא באנפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא (ערכין טז, א). מבואר בדבריו שהיה כאן אף הוצאת שם רע על בעל המחלוקת, ובכל זאת הדבר מותר כדי לעשות שלום.

אלא דיעוין בחפץ חיים (כלל ב' בבאר מים חיים סק"ו) שהביא מחלוקת בין הרמב"ם והרשב"ם אם מותר לספר לה"ר בכוונה להעביר את הקול כשהדבר כבר נאמר לפני ג', דהרשב"ם מתיר והרמב"ם אוסר. והביא הח"ח ראייה לדברי הרמב"ם מהירושלמי הנ"ל, שם מבואר שכל ההיתר לנתן הנביא לומר לה"ר הוא משום שהיה אדוניהו בעל מחלוקת, אבל לולי זאת היה אסור, למרות שהדבר היה מפורסם. וכתב הח"ח שאולי יש ליישב שנתן הנביא הטעים את הדברים יותר, יעו"ש. עכ"פ מבואר בח"ח שבנידון של נתן הנביא, הוא לא הוסיף כלום, ואם כן אזודא הראייה של היפה מראה.

אכן נראה שיש לקיים את הדבר על פי מה שכתב החפץ חיים (כלל ד באמ"ח ס"ק מג) שאם רואה אצל אדם מדה מגונה, נכון לספר דבר זה לבנו או תלמידו להזהירם שלא יתחברו עמו שלא ילמדו ממעשיו. ואם יספר להם הדבר כמות שהוא לא יתרחקו ממנו, אפשר דמותר לגדל המעשה, ובלבד שיכוון לשם שמים שיהיה לתועלת ולא מצד שנאה, יעו"ש.

ומזה נראה שיש ללמוד לעניננו, שהוא מספר לה"ר על בעל המחלוקת שלא לשם שנאה, אלא לתועלת להשקיט השלום, והוא אף לטובתו של זה שמספרים עליו, שיש להתיר.